

UDK 821.163.4.09-31

Pregledni rad

Sofija KALEZIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

***LIFE LIFT* SLAVICE PEROVIĆ – PRIČA O SVIMA NAMA**

Tema ženske emancipacije u patrijarhalnom društvu jezički i motivski je već dugo vremena postavljena na osnove analize diskursa. Romaneskní prvićenac Slavice Perović, profesorice Univerziteta Crne Gore i Fakulteta za pravne i poslovne studije u Novom Sadu – *Life lift* (Nova knjiga, Podgorica, 2012), u prevodu – *zatezanje života*, upravo govori o ovoj temi. Perovićeva predaje cio niz lingvističkih disciplina, pa je upadljivo da je dato literarnoteorijsko iskustvo na jezički i stilski sloj njenog romana ostavilo vidan trag. Ovaj trag se može tumačiti kao kvalitet samog romana, njegovog komponovanja i spisateljčinog načina izražavanja, ali i kao nedostatak pri njegovom recipiranju jer gusta i misaono ispoljena jezička građa koja dijagramira cijelim romanom, za širu čitalačku publiku koja uglavnom ne posjeduje kompetentno književnoteorijsko i lingvističko obrazovanje, čini prepreku pri njegovom olakom recipiranju.

Stoga ostvarenje *Life lift*, i pored toga što nosi priču o muškoj preljubi i ženskoj nepripremljenosti na nju, u nekom vidu poznatom ili prepoznatljivom svima nama, ne predstavlja roman koji je lak za čitanje, već upravo djelo koje nas poziva na preispitivanje samih sebe, sopstvenih životnih kriterijuma i moralnih normi.

Ključne riječi: *Pijedmont, Montenegro, Beli Grad, ljubav, preljuba, prijateljstvo, brak, materinstvo*

Prozno stvaralaštvo crnogorskih književnica i njegova književnokritička recepcija

Zahvaljujući umjetnosti, umjesto da vidimo jedan jedini svijet – ovaj naš, mi vidimo kako se on umnožava, koliko ima originalnih umjetnika; toliko svjetova nam stoje na raspolaganju, različiti jedni od drugih.

Marsel Prust

Razloga za bavljenje književnošću koju stvaraju žene na metodološko-teorijski raznovrstan način, prevashodno iz perspektive feminističke i rodne analize, ima više. Oni koji se ovim problemima ne bave, vjerovatno će postaviti pitanje u čemu je razlika između tzv. *muškog* i *ženskog* pisma, kakvom podjelom se prema tradicionalnim kriterijumima, narušava cjelovitost pojma literature. Pitanje literature nastale iz ženskog pera danas se tretira u kontekstu različitih teorijskih pristupa koji u prvi plan postavljaju problem rodni razlika, iz čega proizilazi niz specifično ženskih tematsko-motivskih područja i interesnih sfera. Literatura nastala iz pera spisateljica se u okvirima književnih teorija danas shvata na kompleksan način, obuhvatajući širok krug fenomena, dotičući se različitih svojstava književnog teksta, posebno njegovih predmetno-motivskih i stilsko-jezičkih obilježja.

O pojmu književnog stvaralaštva žena postoje podijeljena mišljenja koja se često, između ostalog, odnose na pitanje da li ovaj sintagmem obuhvata pojam pisanja iz ugla, odnosno opservativne i doživljajne perspektive žene ili knjigu u čijoj se predmetnosti ne moraju nužno tretirati „ženske“ teme, ali čiji je autor svakako – žena. Treći poriču bilo kakvu sponu između pola autora i tematskog izbora u njegovom djelu, smatrajući da je jedina smisljena podjela na osnovu koje se literatura može selekcionisati – na dobru i lošu.

Po sudu savremenih proučavalaca literature pojmovi kao što su „žensko pismo“, „žensko pisanje“ ili „ženska književnost“ predstavljaju vrstu jezičke diskriminacije, koja već u samom nazivu podrazumijeva da je stvaralaštvo književnica nešto što je po pravilu van umjetničkog okvira i polja, poput satelita koji kruže oko svijeta „prave“ umjetnosti. U književnoteorijskoj i kritičkoj terminologiji ne postoje termini kao što su „muško pismo“ ili „muška književnost“, kao da se ovim želi reći da se podrazumijeva da je stvaralaštvo muškaraca samo po sebi umjetnost i nešto što se ne dovodi u pitanje. Izraz „žensko pismo“ se povremeno koristi u pejorativnom smislu, čime dobija konotacije neozbiljnog, patetičnog i trivijalnog. Međutim, ako se tumači u ključu francuskih filozofa, recimo Deride ili Deleza, pisati „ženski“ podrazumijeva jednu finu fleksibilnost forme i stila, kao lepršavost izraza. Ovakav stil se

može porediti sa metaforom Borhesovog vrta razgranatih staza, dakle – upravo suprotno klišeiziranim predrasudama.

Da žene mogu pisati kvalitetnu prozu na najbolji način potvrđuju imena dobitnica Nobelove nagrade za književnost – Selma Lagerlöf (Švedska, 1907), Grazia Deledda (Italija, 1926), Sigrid Undset (Norveška, 1928), Pearl Buck (SAD, 1938), Gabriela Mistral (1945), Nelly Sachs (Zapadna Njemačka, 1966), Nadine Gordimer (Južna Afrika, 1991), Toni Morrison (SAD, 1993), Wisława Szymborska (Poljska, 1996), Elfriede Jelinek (Austrija, 2003), Doris Lessing (Ujedinjeno Kraljevstvo, 2007), Herta Miler (Rumunija, 2009), Alis Manro (Kanada, 2013) i Svetlana Aleksejevič (Bjelorusija, 2015). Takođe, jednako je literarno uspjelo djelo umjetnica koje su remodelovale i obogatile predmetne, žanrovske i idejne okvire svjetske prozne književnosti – Virdžiniju Vulf, Margaret Jursenar, Elzu Morante, Martaget Atvud, Suzan Zontag, Margaret Diras i ostale.

U vezi sa spomenutim hermeneutičkim shvatanjima, javlja se pojam *feminističke kritike* koji je proistekao iz naziva društvenopolitičkog pokreta *feminizma*, koji se pojavio u Francuskoj oko 1830. godine. Ovim terminom se prvi put koristio socijalutopista Šarl Furije, za kojeg je emancipacija žena predstavljala mjeru društvene emancipacije kao cjeline. Na našim prostorima oba pojma, kako onaj definisan sa stvaralačke, tako i drugi, proistekao iz kritičke perspektive, upotrebljavaju se znatno kasnije u odnosu na svjetsku literarnu pozornicu.

Poznat feministički slogan – *lično je političko* ukazuje na to da pojedinačna represija u kući, muža nad ženom, stvara globalnu represiju u društvu. Feministički pokret se ispočetka ispoljavao u dva oblika: kao pokret koji se zalagao za jednaka plaćanja radnog učinka i za davanje prava glasa ženama koje su one u većini evropskih zemalja stekle nakon Prvog svjetskog rata, a kasnije i u drugim djelovima svijeta. Kako je politička, a i ekonomska ravnopravnost žena postignuta u institucionalnom smislu, tako je i feminizam postepeno evoluirao. Nastala je i nova forma feminizma – radikalni feminizam. Feminizam se u posljednje vrijeme javlja i kao reakcija na porast neokonzervativizma i vjerskog fundamentalizma. Sociopolitički feminizam čini najraniju varijantu feminizma, koja datira još od XVIII vijeka. Kulturno je orijentisan pokret, usmjeren na direktnu borbu s diskriminacijom žena i svim pojavama neravnopravnosti koje postoje u društvenom domenu, sa posebnim akcentom na pravo glasanja i različitih nivoa zaštite žene.

„Akademski feminizam“, pojašnjavaju Ana Bužinjska i Mihael Pavel Markoski u knjizi *Književne teorije XX veka*, „predstavlja varijantu intelektualnog karaktera koja stvara podlogu za sociopolitički feminizam koji interpretira sve pojave koje se odnose na stanje žena. Akademski feminizam se razvio šezdesetih godina na američkim univerzitetima, pokrećući u početku

takozvane ženske studije (*Woman's studies*), a zatim feminističku i *gender* kritiku. Od samog početka bio je interdisciplinarni pravac i obuhvatao je sve humanističke discipline, naročito nauku o književnosti, sociologiju, psihologiju, antropologiju, istoriju, istoriju kulture i umetnosti, muzikologiju i slično¹.

Problem kontinuirane i sistematične kritičke recepcije stvaralaštva spisateljica u savremenoj crnogorskoj književnosti, koje nije u dovoljnoj mjeri proučeno i obrađeno sa književnoistorijskog i književnoteorijskog stanovišta, nameće se kao otvoreno pitanje. Budući da nije imala kontinuiran razvoj, ova literatura nije mogla posjedovati ni odgovarajuću kritičku recepciju, s obzirom da je ona u ovoj oblasti bila oskudna i nedovoljno stvaralački prisutna. Cilj proučavalaca literature u tom slučaju ne bi trebalo da predstavlja suvoparnu analizu ostvarenja u okviru koje treba da procijeni šta je dobro u njemu, a šta nije – ona i sama treba da bude kreacija, svojevrsan umjetnički čin kojim će autor odrediti kroz svoj tekst visinu i mjeru estetskih komponenti u djelu.

U ispitivanjima književnih tvorevina danas je uveliko prevaziđen pozitivistički kult, pa se koriste specijalističke metode nauke o književnosti, kao što su strukturalistička, semantička, lingvistička i druge, ili se književno djelo tumači integralnim pristupom, što znači da se pojedinim njegovim slojevima poklanja onoliko pažnje koliko to sama njegova struktura nameće. Postavljena kao napor svijesti da dokuči djelo u njegovoj bitnosti, kritika sa vlastite distance u odnosu na svoj predmet samo djelimično uspijeva da ga prati. Treba posebno naglasiti da ova pojava ne predstavlja isključivo specifičnost crnogorskog književnog miljea, već se javlja kao karakteristika književnosti većine naroda u Evropi i svijetu.

Pred snažnim unutrašnjim pobudama za čitanje, svijet umjetničkog doživljavamo kao formiran i zatvoren samo na nivou *oznaka*, dok na planu *označenog* on ostaje otvoren, dobijajući mogućnost da se nadogradi u svijesti čitalaca. Ova teza ujedno predstavlja jedan od temelja *teorije recepcije*, koja u centar sopstvenih interesovanja stavlja poznati trougao *pisac – djelo – čitalac*, istražujući način na koji se dato ostvarenje prima od čitalačke publike kao od društvenog činioca. U tom smislu aktuelan je i pojam *horizont očekivanja*, koji podrazumijeva da čitalac raspolaze odgovarajućim estetskim iskustvom stečenim prethodnim procesom čitanja.

„Dela ne daju samo materijal za zadovoljenje receptivnih potreba i sposobnost za svoju recepciju“ – objašnjava Manfred Nauman – „ona isto tako stvaraju i način svoje recepcije. Svako delo pokazuje jednu unutrašnju kon-

¹ Ana Bužinjska i Mihael Pavel Markoski, *Književne teorije XX veka* (S poljskog prevela Ivana Đokić-Saunderson), poglavlje: *Feminizam*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 429.

zistenciju, osobenu strukturu, individualnost, niz obeležja koja sadrže izvesna uputstva za način njegove recepcije, njegovog delovanja, pa i njegovoga vrednovanja... Baš zato što je određeno za recepciju, delo još uvek nije stvarno završeno onoga časa kad je proizvedeno. Ono nije samo namenjeno čitaocu – njemu je čitalac neophodan da bi postalo stvarnim delom“.²

Legendarni japanski film *Rašomon* stvorio je brojne nedoumice kod gledalaca, budući da su jednu tragičnu scenu očevici vidjeli na različite načine od kojih nijedan nije međusobno bio ni približno podudaran. Razloge treba tražiti u tome što je svako spomenutu scenu sagledao u enigmatskoj ravni. Često se nešto slično dešava i sa tumačenjima književnog teksta, odnosno mnoštvom pitanja vezanih za njegove literarne kvalitete i nedostatke.

Kritička recepcija literature koju pišu žene u Crnoj Gori ipak postoji, i pored toga što se sva djela ne mogu na adekvatan način propratiti (najčešće nije u pitanju dublji istraživački pristup, već novinarska kritika ili prikaz na djelo), a druga kvalitetna ostvarenja lagano padaju u zaborav ukoliko nijesu došampavana. Vidovi istraživačkog pristupa teorijski su neiscrpni, ne samo kod djela složene strukture i bogate sadržine, nego i kod onih jednostavnije strukture i manjeg obima. Jedna pjesma, primjera radi, omogućava stalno nove pristupe: ispitivanje efonije, ritma, versifikacije, značenja, ideje i poruke. Čak i ukoliko je neko davno izrekao svoj precizan sud o djelu (pisanje predgovora, pogovora ili novinskog komentara), ne znači da se ono ponovo ne može naći pod kritičkom lupom novih ispitivanja i valorizovanja u kontekstu „umreženja“ u tokove modernih istraživačkih pristupa.

Takođe, djelo se može ispitivati u okviru konteksta u kojem je nastalo, situirati ili locirati kao jedno ostvarenje u konkretnom ciklusu, zbirci, opusu ili okvirima književne tradicije. Ako pjesma pruža neograničene mogućnosti za kritičku recepciju, onda se može pretpostaviti šta sve roman može da pruži jednom istraživaču književnosti i jezika. Ukoliko kritičareve emocije uzrokuje postepeni razvoj radnje jednog romana, on mu lako može privući pažnju na njegove bitne strukturne tačke. U slučaju književnosti, emocije nam mogu pomoći da razumijemo ne samo umjetnička djela, već i sam život, pa najiskrenije i najbolje književne kritike, eseji i ogledi mogu biti napisani ukoliko autora sama knjiga emotivno dodirne i pobudi u njemu najdublja osjećanja.

Simpatetički odgovor na reagovanja književnih likova, produbljeni razumijevanjem situacija kroz koje oni prolaze, na različite načine pomažu nam pri shvatanju ljudi, njihovih motiva i postupaka u stvarnom životu. I obrnuto

² Manfred Nauman, *Književnost i problem njene recepcije*, u knjizi: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (priredila Dušanka Maricki), Nolit, Beograd, 1978, str. 141.

– modeli, odnosno psihofizički portreti osoba iz realnog svijeta piscu često služe kao prototip na čijim osnovama „vaja“ likove svojih junaka ili takvu literarnu uvjerljivost postiže međusobnim kombinovanjem nekoliko tipova ličnosti iz realnog života. Imaginativna aktivnost prilikom recepcije književnih djela proširuje čitalačke horizonte, a jedan od osnovnih kriterijuma njihovog vrednovanja često je stvaralačka maštovitost i kreativnost.

Mjesto i značaj književne umjetnosti i književnokritičke misli o njoj osnovni su konstituenti svake nacionalne kulture. Širina namjene književnih djela, raznovrsnost i mnogostrukost njihovog uticaja, proširivanje vlastitih vizura u nepreglednoj skali istorijskih, antropoloških i duhovnih iskustava – predstavljaju razloge realizovanja i uvažavanja književne kritike. Mada nije neposredno angažovana na planu promjene čitateljskih doživljaja i pogleda na određeno ostvarenje, kritika jeste osnovnim svojim smislom usmjerena na pravljenje mostova ka razumijevanju, pravilnoj percepciji i vrednovanju književnih djela. Nijedan kritički sud (pozitivan ili negativan) istovremeno ne može da pretenduje na neporecivu istinu o ostvarenju jer mu se opiru vrijednosti djela i njegovo sagledavanje kroz ponovnu vremensku perspektivu.

„Interes za *žensko pismo* ili književnost koju pišu žene, u svetu kao i u našoj sredini, sa početkom XXI veka, kao da dobija svoj puni zamah“ u uvodnom segmentu djela *Žena u srpskoj književnosti* konstatuje Slavica Garonja-Radovanac. „Književnosti koje pišu žene kod nas, do poslednje decenije XX veka, malo je posvećivana stručna pažnja. Podsetimo, zahvaljujući uglavnom ocenama Jovana Skerlića i antologiji Bogdana Popovića, „pripuštena“ u zvaničnu srpsku književnost, gotovo do polovine XX veka, bila je samo Isidora Sekulić. Ni kasnije se odnos prema ženama piscima nije mnogo promenio i njihovo delo je bilo uglavnom skrajnuto, ocenjivano s visine ili naprosto prećutano... Tek odnedavno, noviji istraživači ovoj pojavi daju pun značaj. Suštinski, književnost koju su pisale i pišu žene još uvek je neiščitana, štaviše neotkrivena i neobjavljena, književnoestetski nevrednovana, niti stavljena u kontekst kulturno-istorijskih pojava koje su je iznedrile“. ³ Ovakva stručna ocjena se sa potpunim pravom može primijeniti i na crnogorske prostore, i pored rjeđih napora učinjenih u toku prethodnih godina i decenija da se problemu proznog stvaralaštva žena na našem kulturnom i jezičkom terenu pruži tretman kakvo ono često po svom kvalitetu zaslužuje.

I pored toga što je kao osnovno pitanje u okvirima literature koje pišu žene postulirano njihovo pravo na glas, na polnu ravnopravnost i dostojanstven život (čak nerijetko i istorijska podloga, odnosno storija o „ženskom

³ Slavica Garonja-Radovanac, *Žena u srpskoj književnosti*, Dnevnik, Novi Sad, 2010, str. 5–6.

rodoslovu“ nosi sličnu poruku), u svom idejnom sloju ona nije „uperena“ protiv muškaraca jer istovremeno pruža uvid i u mušku dušu – a ideje o potrebi ljubavi prema sebi (samopoštovanju), prema drugoj osobi, porodici i djeci nijesu strogo rodno markirane.

U stvaralačkoj lepezi spisateljica koje pripadaju korpusu srpske i hrvatske književnosti, čija su ostvarenja popularna ili obilježena književnim nagradama (Svetlana Velmar-Janković, Ljiljana Habjanović-Đurović, Isidora Bjelica, Mirjana Bobić-Mojšilović, Milica Mičić-Dimovska, Gordana Kujić, Grozdana Olujić, Marija Jovanović, Mirjana Urošević, Jelena Bačić-Alimpić, Jelena Lengold, Biljana Jovanović, Vesna Kesić, Judita Šalgo, Mirjana Đurđevac, Mirjana Novaković, Jelica Greganović, Svetlana Slapšak; Vesna Krmpotić, Rada Iveković, Dubravka Ugrešić, Vedrana Rudan, Julijana Matanović, Slavenka Drakulić, Daša Drndić, Irena Vrkljan, Arijana Čulina i druge) posljednjih godina na domaćoj recepcijskokritičkoj pozornici evidentna je stvaralačka potreba da se istaknu imena crnogorskih spisateljica.

Ostvarenja Milke Bajić-Poderegin, Bosiljke Pušić, Vide Ognjenović, Slavice Perović, Dragane Kršenković-Brković, Milenke Cice Čolović, Vere Pavićević, Jelene Međedović, Olivera Doklešić, Milanke Aranitović-Rakočević, Katarine Brajović, Radojke Abramović, Melanije Bulatović, Olivera Kujundžić, Eriete Lakićević, Žane Milutinović, Sonje Ražnatović, Jelene Gošović-Perović, Ksenije Popović, Dušice Labović, Katarine Sarić, Olje Knežević, Tijane Živaljević i ostalih književnica nedovoljno su kritički osvijetljena i približena široj čitalačkoj publici.

U ovom kontekstu potrebno je istaći raznovrsnost različitih narativnih podvrsta u okvirima savremenog stvaralaštva naših književnica, od romana i zbirki pripovjedaka realističkog, socrealističkog i neorealističkog prosedea preko formi ljubavnog, porodičnog, društvenog i istorijskog romana. Ovaj korpus se može proširiti preko krajnje lično profilisanih romanesknihi formi kao što su roman-dnevnik, autobiografski i putopisni roman, do tehnički i sadržajno inovantnih struktura kakve predstavljaju roman sa nedovršenim krajem, roman-esej, postmodernistički, ezoterijski, mozaički komponovan roman, tzv. roman-čipka, kroz čije „tkivo“ interferiraju raznovrsne literarne vrste, od narodnih predanja i legendi do vilinskihi priča i umjetničkih bajki.

Korpusu literature crnogorskih prostora nastalom iz pera žena treba dodati i imena Dragane Tripković, Tanje Bakić, Lidije Vukčević, Blage Žurić, Mirsade Bibić-Šabotić, Nade Bukilić, Borke Smolović, Anke Žurić, Bosiljke Kankaraš, Sofije Sonje Bošković, Vojislave Bebe Latković, Vjere Banićević-Fencl, Tamare Kovačević, Slavice Knežević, Smiljane Vukićević,

Nataše Žurić, Jelene Vuković, Tatjane Tanje Jovanović, Dragane Popović, Milice Šćepanović, Milojke Perović, Tatjane Zeković, Nine Vuksanović-Lašić, Aleksandre Milić i ostalih, od kojih su se pojedine primarno afirmisale kao pjesnikinje, baveći se istovremeno proznim i dramskim stvaralaštvom.

Pojam proznog stvaralaštva književnica u savremenoj crnogorskoj literaturi ne treba kruto shvatiti jer pripadnost korpusu jedne nacionalne književnosti ne mora nužno da podrazumijeva odsustvo druge, ukoliko autorka smatra da ima kulturoloških, genetskih ili drugih razloga da se osjeća dijelom susjedne, npr. hrvatske ili srpske književnosti. Sjetimo se da je, primjera radi, Mirko Kovač sebe smatrao crnogorskim, srpskim i hrvatskim piscem, a da jedna od najvećih svjetskih umjetnica performansa, Marina Abramović (Beograd, 1946, porijeklom sa Cetinja), dobitnica međunarodne nagrade Venecijanskog bijenala (1997), Trinaestojulske nagrade Crne Gore (2012) i autorka biografije objavljene na engleskom jeziku – *Walk Through Walls (Hodanje kroz zidove, 2016)*, sebe smatra ex-jugoslovenskim autorom.

Na prostoru Beograda i Srbije stvara velik broj književnica crnogorskog porijekla ili djelimično crnogorskog (po jednom roditelju) – Vida Ognjenović, Ljiljana Habjanović-Đurović, Isidora Bjelica, Snežana Radojičić, Svetlana Mićunović, Vesna Dedić, Vesna Radusinović – čija ostvarenja danas ulaze u korpus srpske književnosti. Takođe, u Crnoj Gori stvaraju i književnice srpskog porijekla (Bosiljka Pušić, Dragana Kršenković-Brković i druge) čija djela danas ulaze u korpus crnogorske književnosti.

„Danas feministička književnost legitimno postoji“, o problemu stvaralaštva žena u južnoslovenskim književnostima kraja XX stoljeća iznosi mišljenje Sanja Vojinović. „Ta vrsta književnosti se zapravo nadovezuje na avangardu i visoki modernizam. Od kraja devedesetih godina XX vijeka, na južnoslovenskim prostorima počinje da djeluje grupa mladih spisateljica koje imaju svijest o tome da je rod bitan za stvaralaštvo. Kritičari, zapravo kritičarke feminističke literature, na pomenutim prostorima, prvenstveno su bile zainteresovane za žensko pisanje iz sociološke perspektive i njihova analiza usmjerena je na društveno konstruisanu ulogu žene. Objavljuju se i brojne studije posvećene ovom problemu (Biljana Dojčinović-Nešić: *Ginokritika*, Nadežda Čačinović: *U ženskom ključu, Ogledi o teoriji kulture*, Lada Čale-Felman: *Euridikini osvrti*). Dakle, njih su prvenstveno zanimali načini prezentacije žene u književnim tekstovima. Novi tip „ženskih“ tekstova traži nove pristupe i načine tumačenja, a novi kritički diskurs podstiče žene da pišu na novi način“.⁴

⁴ Sanja Vojinović, *Problem „ženskog pisma“ u južnoslovenskim književnostima (devedesete godine XX vijeka)*, časopis *Ars*, br. 5–6, 2010, str. 185.

Integralno značenje djela realizuje se u unutrašnjem, duhovnom doživljaju „uhvaćenog“ čitaoca koji na neopipljiv način postaje subjekt romanesknog svijeta. Zato značenje književnog djela nikada nije jedno ili jedino. Ono je svakako uslovljeno i međusobno različitim emotivnim i saznajnim „uplivom“ što ga je izazvalo u primaočevom biću – ono se emanira u više ili manje bogatoj lepezi, što zavisi od nivoa čitanja, odnosno doživljavanja, koje se često realizuje i kroz stvaralačko poigravanje žanrovima.

„Oduvek sam se divila Vladimiru Nabokovu zbog toga što je svoj čudesni roman *Bleda vatra* uspeo da napiše tako da čitavu jednu priču ispripleda u fusnotama“, pisala je Erika Jong u svom romanu-eseju *U postelji s demonom*, osvrćući se na fenomen žanrovske raznovrsnosti u književnom tekstu. „Pisci su često opsednuti preosmišljanjem književnih formi. Roman je beskrajno rastegljiv pojam. On može poprimiti raznorazne forme koje mu omogućavaju da se igra rečima i žanrovima, može unedogled menjati svoju perspektivu, a opet i dalje ostati roman. Tokom poslednjih nekoliko decenija on se stopio sa memoarom (ili se memoar stopio sa njim)... Bitno je samo da pripovedačev glas ostane dosledan (ili inteligentno nedosledan) i da čitalac sa nestrpljenjem okreće sledeću stranicu. Zadržati pažnju čitaoca – to je nužni uslov“.⁵

Prozna ostvarenja crnogorskih književnica na emotivan način govore, između ostalog, i o odnosima među polovima, pa su njihovi tekstovi ili pojedini pasaži protkani prefinjenom fluidnom atmosferom bliskosti sna i jave, realnog i imaginarnog, senzualnog i racionalnog. U eseju *Eros i iskustvo krajnosti* (poglavlje *Erotizam i pisanje*), Milan Komnenić izražava misao da erotizam nije sljepilo niti očaj, iako nije lišen samoće, unutarnje sapetosti, žestine i boli: „Ljubavnici su – takvu pomisao u nama budi književnost – veliki iskušenici, nesvesni vitezovi žudnje. Don Žuan je, neosporno, vitez bez mane i straha; nebitno je što njegovo bojno polje predstavlja žena. Ljubavnici najdublje osećaju samoću posle uzleta, osećaju smiraj u odvajanju od tela koje im je pripadalo i kome su pripadali. Ne veli se bez razloga da erotička stanja predstavljaju srećna stanja. Ali sreća nije mir, spokoj, sreća je u ovom slučaju procvat strasti, a strast ne zna za mir; vazda u vihoru, strast raspinje, dramatski cepa biće, a time i suštinu erotskog. Svaki vid erotizma je osoben, katkada surov, ali nikada površan niti jednostavan“.⁶

Iznenadjenje, odnosno ono što je inovantno i neočekivano u savremenim romanesknim formama i ostalim modelima književno-umjetničkog izražavanja i danas predstavlja jedno od osnovnih estetskih i doživljajnih mjerila. To novo i neviđeno ujedno čini složenijom percepciju književnog djela uvođe-

⁵ Erika Jong, *U postelji s demonom*, Alnari, Beograd, 2009, str. 184.

⁶ Milan Komnenić, *Eros i iskustvo krajnosti*, u knjizi *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982, str. 290.

njem pojedinih epizoda i motiva. Edgar M. Forster je u knjizi *Vidovi romana* kao na jedno od primarnih obilježja prirode i umjetničkog značenja istakao neizvjesnost završetka, čija je slast i ljepota u neprestanom iščekivanju:

„Šeherezada je izbegla udesu zato što je znala da rukuje oružjem nape-
tosti – jednim književnim oruđem kojim se može delovati na tirane i divljake.
Velik romansijer kakva je bila – izvrsna u svojim opisima, tolerantna u svom
sudu, snalažljiva u svojim događajima, napredna u svome moralu, živopisna
u slikanju karaktera, ekspert u poznavanju tri orijentalne prestonice – ona se
ni na jedan od tih darova nije oslonila kada je pokušala da spase život od svog
nesnosnog muža. Ti darovi su bili uzgredni. Ona je preživela samo zato što je
uspela da zadrži kralja da se pita šta će se dalje dogoditi. To je suština i zbog
toga kičma romana mora da bude – *priča*“.⁷

Tako strukturirano i osmišljeno, autorsko pripovijedanje traje u konti-
nuitetu, permanentno sadržeći nevidljiv unutrašnji energetski naboj. Ono teče
dok ga čitalac prati sa sve jačim i intenzivnijim interesovanjem. Onog trenutka
kada nestane takva narativna neizvjesnost i granična pozicija čitaoca između
sna i jave, između fiktivne i objektivizirane stvarnosti, nestaje i čarolija priče
– ona biva demistifikovana i gubi na svojoj umjetničkoj vrijednosti. „Tajna
umetničkog stvaranja i uspeha“ – naveo je Jung u eseju *Moderni čovjek u po-
trazi za dušom* – „leži u povratku na nivo doživljaja na kojem živi Čovek, a ne
pojedinaac i na kojem ne treba da važi dobro i zlo pojedinca, već jedino ljudska
egzistencija. Stoga je svako umetničko delo objektivno i impersonalno, ali ne
manje duboko pogađa svakog od nas“.⁸

Već sam uvod u modernu prozu čitalac doživljava kao lavirint koji – što
se ulazi dublje – postaje sve razgranatiji, ali koji se, svakako, završava nekom
vrstom izlaza. Osvajajući staze koje se, u svojoj nedovoljnoj osvijetljenosti če-
sto čine zagonetnim, čitalac se u neobičnoj avanturi susrijeće sa raznim poja-
vama, iz sfere kolektiva i intime, onog što mu se događa i onog što se sanja,
ovladavajući pri tome – kao i u životu – raznim iskustvima. Na tom putu često
će zastajati u čuđenju i preispitivanju, zanosu i oduševljenju. Tek kasnije će mu
se otkriti da se sva saznanja do kojih je dopro i svi doživljaji koji su obogatili
njegovu ličnost – u svom sintetizovanom obliku javljaju kao estetičko iskustvo.

Dramatičnost društvenih zbivanja devedesetih godina XX vijeka dove-
la je do ekspanzije proznih djela koje su stvorile književnice na terenu kako
strane, tako i domaće literarne pozornice. I pored toga što same devedeste ni-
jesu uvijek primarna tema kojom se autorke bave, upadljiva je njihova težnja

⁷ Edgar Morgan Forster, *Vidovi romana*, u knjizi: *Moderna teorija romana* (priredio Milivoj Solar), Nolit, Beograd, 1979, str. 167.

⁸ Karl Gustav Jung, *Moderni čovek u potrazi za dušom* (preveo S. Janković), Nolit, Beograd, 1970, str. 69.

da se tragičnoj stvarnosti izmakne ili da se o njoj govori posredno, sa određene vremenske distance. Naglašeno interesovanje širokog kruga čitalačke publike za tzv. „ženske“ teme dovelo je do objavljivanja čitavog niza proznih tekstova koji se na prijemčiv način bave motivima iz života žena – od prvih zaljubljenosti, strepnji, iskustava i iskušenja mladosti do zrelog doba, sumiranja životnog bilansa i pitanja smisla čovjekove egzistencije. Romani i zbirke priča navedenih književnica doživljavaju popularnost, uklapajući se u zadate okvire tradicionalnih rodni uloga, u čemu je prisutna i njihova tendencija da se iz takvih tradicionalnih okvira izade i živi život po vlastitim ljudskim i moralnim kriterijumima.

U cjelini, XX I XXI vijek se dokazuju kao doba u kojem je prozno književno stvaralaštvo žena potvrdilo svoju vrijednost, a feministička i rodna kritika relevantnost svojih tumačenja. Razvoj ove vrste literature, uprkos dramatičnim društvenim zbivanjima i procesima repatrijarhalizacije koji su ta zbivanja pratili još uvijek je ekspanzivan, ali književna kritika kao da na nivou monografskih studija ili esejističkih ostvarenja nije stigla da ovakav buran literarni razvoj na adekvatan način pr prati. Široka motivska lepeza narativnih ostvarenja crnogorskih književnica, po načinu literarne obrade i predmetnoj raznovrsnosti, ne samo da ne zaostaje za širim kulturnim i literarnim kontekstom, već naprotiv – prevazilazi stvaralaštvo književnica u regionu.

Osnovni „nedostatak“ njihovog učinka na crnogorskoj književnoj sceni ne počiva u problemu literarnog (ne)kvaliteta, već u njihovoj razjedinjenosti, podijeljenosti po različitim osnovama, djelimičnoj skrajnutosti sa literarne pozornice, kritičkoj prećutanosti, kao i pravljenju različitih književnih (ne) zvaničnih „klanova“ u kojima za njih iz brojih razloga nema mjesta. Veća fizička, psihološka i organizaciona opterećenost literarno talentovanih žena Crne Gore u odnosu na mušku populaciju i pomanjkanje društvene podrške takođe je doprinijela nemogućnosti da se, u pogledu reklamno prodornijeg pristupa, nametnu.

Lagano nas uvodeći u magične svjetove pisane riječi, u kojem one vođene hrabrim srcem i lucidnim umom ispisuju svoje istine o ženama, crnogorske književnice – bez obzira što se njihova prozna ostvarenja u velikoj mjeri motivski i stilski razlikuju – otvaraju, prije svega, žensku psihi iznutra, prikazujući je i odslikavajući istinito i otvoreno. U njihovim djelima na nesputan i inventivan način one pišu o potrazi za sopstvenim identitetom, analizi vlastitih neuroza i slabosti, strahu od roditeljstva i starosti, odbacivanja i neshvaćenosti. U pojedinim djelima ima sporadične stilske nedotjeranosti, ali su često istovremeno obilježena iskrenim osjećanjima i autentičnim opisima.

Tematsko-motivski okviri proznog stvaralaštva crnogorskih književnica takođe se kreću od arhetipsko i mitskolegendarno profilisane svijesti juna-

kinja i junaka djela do autorskog ukazivanja na različite oblike porodičnog nasilja, odnosa oba pola prema smrti i prolaznosti, te modelima ljudske borbe protiv nestajanja i ništavila. Takav vid odupiranja i nemirenja sa nestankom se najčešće postiže kroz težnju ka ljubavlju i bavljenje različitim vidovima umjetničkog stvaranja, što ujedno predstavlja i način na koji se akteri radnje odupiru stiješnjivosti i svedenosti života koji im je dat. Crnogorske književnice ne pišu isključivo o ženama i ženskoj psihi, već su likovi njihove literature često i muškarci, iza čijeg portreta ličnosti i sudbina se prelamaju istorijska i kulturna dešavanja, prožimanja i lomovi.

„Termin „voditeljska književnost“ prvi je upotrebio Aleksandar Jerkov“, Nađa Bobičić se osvrće na fenomen proze koju pišu žene, smatrajući da ljubavne teme u kombinaciji sa klasnom fantazijom čine osnovu ove vrste literature. „A ovom kovanicom sa pejorativnim prizvukom, prvenstveno je imao na umu žene koje pišu, a koje su bile ili su još uvek voditeljke. Pitanje o muškarcima koji su takođe voditelji ili novinari i koji pišu umetnički manje ili više uspehu prozu ostalo je po strani. „I to, naravno, nije slučajno“, kaže Jasmina Radojičić, urednica u *Laguni*. Ona ukazuje na to da se književnost koju pišu žene banalizuje kao nešto što potencijalno ugrožava književne vrednosti i zatupljuje publiku, pa se stoga uglavnom ignoriše. I ona, kao i profesorka Vladislava Gordić-Petković, ukazuje na kontinuitet ovog žanra još od bestslera iz XVIII veka. Dakle, „ženska književnost“ ima dugu istoriju, koja je uglavnom povezana sa njenim odbacivanjem od strane dominantne akademske kritike kao nezanimljiva i prosta“.⁹

Da previđanje ove vrste književnosti nije isključivo fenomen vezan za Balkan, potvrđuje jedna od uspješnijih američkih autorki bestslera, Dženifer Vejner, koja je kritikovala praksu ignorisanja popularne literature od strane književne kritike. Po mišljenju ove autorke, čak i ako pojedine knjige koje se svrstavaju u ovaj široko shvaćeni žanr dobiju književna priznanja, ona će po pravilu biti diskreditovana jer će se dovesti u pitanje njihov literarni kvalitet. Tema ljubavi, načina njenog doživljavanja i razumijevanja jeste jedna od naređenih u ovom predmetnom kolopletu, pa se na ovom mjestu čini uputnim citirati prvih nekoliko rečenica iz Fromovog *Umeća ljubavi*:

„Da li je ljubav umeće? Ako jeste, onda ona zahteva znanje i trud. Ili je ljubav prijatno osećanje, koje se iskusi sasvim slučajno, nešto što čoveka „obuzima“ – ukoliko ima sreće? Činjenica je da ljudi ne smatraju ljubav nevažnom. Oni čeznu za njom; gledaju bezbroj filmova o srećnim i nesrećnim ljubavima,

⁹ Nađa Bobičić, *I bogati plaću*, „Politika“, subota, 3. decembar 2016. godina, LX, br. 34 (dodatak: *Kultura, umetnost, nauka*), Beograd, str. 1.

slušaju na stotine pesama o ljubavi, a ipak teško da će neko pomisliti kako bi trebalo da nešto nauči o ljubavi. Većina ljudi problem ljubavi sagledava najpre kako *biti voljen*, a tek onda kao problem *voljenja*, odnosno *sposobnosti da se voli*. Zato je za njih osnovni problem: *kako biti voljen, kako biti vredan ljubavi*? Ono što većina ljudi u našoj kulturi podrazumeva pod „biti vredan ljubavi“ – u suštini predstavlja mešavinu karakteristika, kao što su: „biti popularan“ i „posedovati seksipil“. Problem ljubavi po ovakvom shvatanju jeste problem *objekta*, a ne problem *sposobnosti* – ljudi veruju da je *voleti* lako, ali je teško naći pravi *objekat* ljubavi ili pravu osobu koja bi nas volela¹⁰.

From objašnjava da je ljubav umijeće, kao što je umijeće i sam život – ako želimo da saznamo kako se voli, moramo da spoznajemo i istražujemo, kao što činimo kada želimo da savladamo bilo koje drugo umijeće, recimo muziku, slikarstvo ili vajarstvo. Po Erihu Fromu seksualna ljubav po svojoj prirodi je prolazna, što u velikoj mjeri potvrđuje i proza crnogorskih književnika. Navedene spisateljice ne donose gotova uputstva o umijeću ljubavi, već pokazuju kako ljubav nije osjećanje kojem svako može lako da se prepusti, bez obzira na dostignuti stepen zrelosti, uvjeravajući čitaoca kako su sva njegova nastojanja osuđena na propast ukoliko ne pokuša da razvije cjelokupnu svoju ličnost. Zadovoljstvo u ljubavi po njima – ne postiže se bez sposobnosti da se voli bližnji, bez istinske hrabrosti i povjerenja u sopstvene potencijale duha, uma i srca.

***Life lift* Slavice Perović**

Kad mi patimo zbog žena to je gotovo redovno zbog toga što žene nisu onakve kakve bismo želeli da budu. Kad žene pate zbog nas, to je uvek stoga što smo mi ovakvi kakvi jesmo.

Ivo Andrić

Slavica Perović je istaknuti crnogorski lingvista i redovni profesor Univerziteta Crne Gore, autorka je brojnih naučnih i stručnih radova koje je objavila u domaćim i inostranim časopisima. Napisala je i uredila desetak knjiga među kojima se nalaze monografija *Indirektna pitanja u engleskom i srpskohrvatskom jeziku* (1989), knjiga iz literarne lingvistike *Kako ukrotiti tekst* (1999), a prevela je i lingvistički bestseler *Ti jednostavno ne razumiješ* (2002) Debore Tanen. Izlagala je na brojnim konferencijama u zemlji i inostranstvu. Akademike 2004/2005. bila je na istraživanju na kalifornijskom Univerzitetu Berkli kao Fulbrajtovej stipendista. Bila je direktor Instituta za strane jezike,

¹⁰ Erih From, *Umeće ljubavi*, Vulkan, Beograd, 1999, str. 10.

predsjednik Društva za primijenjenu lingvistiku Crne Gore, Udruženja prevodilaca Crne Gore, član odbora za jezik CANU i član Društva za strane jezike i književnost Crne Gore. Živi u Podgorici.

Perovićeva je rođena 1949. godine u Kotoru, gdje je završila gimnaziju. Produžava školovanje na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gdje upisuje grupu za engleski jezik i književnost. Tokom studija zapaženo je njeno interesovanje za jezičke discipline, mada je pokazivala veliko interesovanje i za književnost. Neposredno nakon završetka studija 1972. godine odlazi na godinu dana u Veliku Britaniju – prvo u Birmingem, a zatim u London, gdje usavršava jezik. Po povratku ubrzo počinje da radi na Nastavničkom fakultetu u Nikšiću, a 1978, kada je osnovan Institut za strane jezike, s radnim odnosom prelazi na tu visokoškolsku instituciju. Istovremeno, upisuje postdiplomske studije na Filološkom fakultetu u Beogradu, smjer za primijenjenu lingvistiku i metodiku nastave. Na istom fakultetu je 1991. godine odbranila doktorsku disertaciju pod naslovom *Sintaksička i semantička analiza indirektnih pitanja u engleskom i srpskohrvatskom jeziku* i time stekla akademski stepen doktora lingvističkih nauka. Napisala je preko dvije stotine pedeset naučnih i stručnih radova, objavila oko desetak knjiga – autorskih, uređivačkih i prevodilačkih. Svoju naučnu misao provjeravala je na brojnim izlaganjima u zemljama širom Evrope – Engleska, Francuska, Španija, Mađarska, Turska, Čehoslovačka, a izlagala je i u Americi kao i u svim zemljama bivše Jugoslavije, od Slovenije do Makedonije.

Višeslojan i mnogoznačan roman intrigantnog naslova *Life Lift* (lifting, „peglanje“, zatezanje života)¹¹ jeste priča o novinarki Agnezi Eni Kontić, njenom suprugu Filipu i djeci Tei i Brajanu, njihovim prijateljima Sari i Borisu, tranziciji u Crnoj Gori i dešavanjima u njenom glavnom gradu duhovito nazvanom Pijedmont, u kojem ima mnogo lažnog sjaja i malo pravih vrijednosti. Opisan kao veliko gradilište, glavni grad je ujedno centar globalizacije i prostor bespoštedne jurnjave za materijalnim. Toponimi, koji su toliko slični svojim realnim nazivima, ostvarenju daju posebnu draž – *Pijedmont, Zaliv, Hercegov Grad i Beli Grad* – djeluju privlačno i otmeno, inkorporirajući i zlokbne tonove. Lirske pasaže o jeseni koja lagano pobjeđuje ljeto smjenjuju

¹¹ U rječniku slenga engleskog jezika (Boris Hlebec: *Englesko-srpski i srpsko-engleski rečnik slenga*, Službeni glasnik – Beogradska knjiga, Beograd, 2011, str. 77), dato je objašnjenje da termin *lift* može predstavljati sinonim za glagole: *krasti*, *ukrasti*, „*ćornuti*“ i *plagirati*, što se kao takvo može razumjeti na simboličnom nivou ovog romana, s obzirom da su u njemu opisani junaci koji „jure“ brendove, voze prestižne automobile, žive u luksuznim stanovima, a suštinski sve u njihovom životu je lažno jer žive dvostrukim životom i „kraudu“ ljubav jedni drugima. Njihovi dijalozi često ne pokazuju suštinski odnos, blazirani su, površni i neiskreni, a sve što je potisnuto i neiskazano – dato je putem gestova neverbalne komunikacije i psihosomatskih manifestacija glavne junakinje.

zastašujući prizori crnogorskih drumova – *pista smrti*, koji zauvijek odnose mlade živote.

„Kroz tu priču provejava i zanosan prirodni i jezički kolorit Boke Kotorske, u kome se stare kamene kuće i šetalište Lungo Mare stapaju sa bojama i mirisima petrusina, rožade i dobrotске torte“, o motivskom i jezičkom sloju ovog ostvarenja piše Milica Spremić. „*Life Lift* je i knjiga o jeziku i metajeziku, površinskoj i dubinskoj strukturi naših života, i studija o ženskoj moći u romanesknoj formi. Ona studija koju je Ena prihvatila da napiše i da sa njom konkuriše za *European Online Journalism Award*, evropsku nagradu za internetsko novinarstvo. Poput Mod Bejli, junakinje romana *Opsednutost Antonije Bajat*, čija se lična životna priča, po sadržini i intenzitetu uporediva sa projektom na kojem radi, dešava paralelno sa njenim istraživanjem, Enina bračna drama započinje, dobija na snazi i nezaustavljivo napreduje ka logičnom raspletu dok radi na prikupljanju građe i pisanju studije o ženama i moći u Montenegro“. ¹²

U eseju *Erotika, odnosno estetika (Goropadni eros – ogledi o erotizmu)*, Mišel Zarafa ispoljava mišljenje da je svako uspelo erotsko iskustvo neizbežno estetsko: „Svaka estetika (poput: poetika) sastoji se iz oblika – njihovog poznavanja, traganja za njima, upražnjavanja. Erotsko je estetsko po tome zaokružuje jezikom, kodom ili gamom predmet koji mu na kraju izmiče, a kojega je uznosio i raspršio. Za estetiku taj predmet je delo čije postojanje odoleva nauci o umetnosti; za erotizam taj predmet će biti tela (prisutna ili zamišljena), preobražena u uživanje i uživanje preobraženo u tela. Ali pre erotskog govora postojao je erotizam po sebi, žudnja za žudnjom, u neku ruku; potencijalna žudnja-uživanje, definisana ovde kao programirana estetika. Erotizam je umeće o erotskim jezicima, kao što je estetika nauka o formama umetničkih dela“. ¹³

Roman Slavice Perović *Life Lift* predstavlja nesvakidašnje svjedočanstvo o nužnosti ženske borbe za individualnost koja se vodi u svijetu okoštalih normi jedne patrijarhalne tradicije. I pored toga što se u njemu prikazuju duboko ukorijenjeni tradicionalni obrasci ponašanja žitelja Montenegra, i prijestonog grada Pijedmonta ili Podgorice, istovremeno su tretirani i moderni društveni odnosi tranzicione Crne Gore, naročito njenog „novokomponovanog“, skorojevičkog sloja. Mada posjeduje obrise društvenog, porodičnog, ljubavnog i filozofskog štiva, roman *Life Lift* po svojoj karakterizaciji u najvećoj mjeri pripada žanru romana-eseja, koji predstavlja tekovinu modernog

¹² Milica Spremić, *Roman o Eni*, „Riječ“, časopis za nauku o jeziku i književnosti, Filozofski fakultet, Nikšić, 2013, str. 269.

¹³ Mišel Zarafa, *Erotika, odnosno estetika*, u knjizi: *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982, str. 321.

romana. Njegova dominantna „supstanca“ je misaonost, a zbivanja i sudbine junaka samo su povodi za razvijanje refleksije. Dok refleksiju karakteriše parcijalnost, esej odlikuju samostalnost i cjelovitost. Takvi esejistički segmenti lako se mogu izdvojiti iz romanesknog tkiva i opstati kao samostalni oblici.

U tom slučaju roman više nije pripovijedanje o događajima i ličnosti, nego raspravljajanje povodom događaja i ličnosti o najrazličitijim pitanjima svijeta i života – život i njegov smisao, čovjek, umjetnost, stvaralaštvo, egzistencijalni problemi. U ostvarenju ovakvog karaktera nakon priče dolazi rasprava i analiza; fabula je potisnuta ili razgrađena, a stil je intelektualan. Sve ove pojedinosti objedinjene čine da koliko čitalac uživa u samoj romanesknoj fabuli, toliko uživa i u autorskim asocijacijama i kontemplacijama koji slijede nakon njih. Godinama disciplinovanog rada ova spisateljica je „krotila tekst“, što je sintagmem sadržan i u naslovu jedne od njenih stručnih knjiga.

„Prvo sam učila o zanatu pisanja, pa sam dekonstruisala sve što sam tako naučila i onda sam smišljala svoja pravila i pisala, dugo i strpljivo, moj prvi roman. Najmanji problem bila mi je disciplina, jer nju nosim kao preduslov za nauku. Problem mi je bilo sve ostalo. Kada bi trebalo da se na nekog oslonim, kada mi je bila potrebna pomoć, prvo bih pomislila na nekog pisca. Naravno, na onog sa kim bih stupila u dijalog preko djela“¹⁴, izjavila je ova književnica izražavajući misao da pisci, odnosno iskustvo čitanja treba da predstavljaju važan oslonac prilikom književnog rada.

Tema preljube, potrage za dokazima, unutrašnjim dilemama i preispitivanjima koja do kraja rasvjetljavaju kompleksnu prirodu muško-ženskih odnosa je do pojave romana *Life Lift* u savremenoj crnogorskoj književnosti prilično nemaštovito tretirana. Perovićeva nam pokazuje da to može biti mirna i gorka borba prihvatanja neminovnog kroz životnu i bračnu stazu junakinje dvostrukog imena – Agneze Ene, koja prolazi put od intelektualke posvećene ispunjavanju očekivanja crnogorskog društva do ostvarene žene koja je na kraju svog bračnog puta uspjela da razobliči laž i udahne pečat suštine sebi samoj i vlastitoj ličnosti. Mada očigledno postoji uticaj mnogo širih izvora iz anglosaksonske književnosti na stvaralaštvo Slavice Perović, *Life lift* djeluje da je nastalo pod uticajem ostvarenja Henrija H. Lorensa – *Ljubavnik ledi Čaterli*, Virdžinije Vulf – *Orlando*, Silvije Plat – *Stakleno zvono*, Džona Apdajka – *Parovi*, Henrija Milera – *Rakova obratnica*, Filipa Rota – *Portnojva boljka*, Erike Jong – *Strah od letenja*...

Kvalitet ovoga romana, osim zanimljive fabule koja djeluje kao većini ljudi poznato iskustvo sa kojim su se barem jedanput u životu suočili i koje

¹⁴ Isidora Radulović, *Sve tajne Mont (Prozni prvijenac lingvistkinje Slavice Perović – priča je o današnjoj Crnoj Gori)*, „Dnevne novine“, rubrika „Kultura“, petak, 23. 11. 2012, str. 22.

ih nije ostavilo istim, predstavlja i njegova „teorijska“ polovina – naslovi poglavlja i promišljanja iz oblasti analize diskursa i razmatranja o rodnoj ravnopravnosti. U pogledu spoljašnje kompozicije roman *Lajf lift* se sastoji iz trideset i devet poglavlja o čijem sadržaju, elokvenciji, asocijativnoj matrici i smislu za poigravanje riječima dovoljno govore sami naslovi, od onih početnih – *Žena je ženi muškarac*; *Semiotika tame i semantika tišine*; *Sintaksa grada*, *Ime (ni)je znak*, *Laganje i Grajsova maksima kvantiteta*; preko središnjih – „*Deliktorij*“, *imenik grijeha*; *Švaleracija i konvencionalna implikatura*; *Svijetli grobovi na mrtvoj straži*, *Izvorni i ciljni domen jedne metafore: meso i prosuta supa*; do onih iz njegovog epiloškog segmenta – *Doktore, pukla je*; „*Ko posrne, mudrovat mu brane*“; *Berba kamenja*; *Uzjogunjena ameba koja neće da se dijeli i Tripud u obraz*. Na kraju romana se nalaze *Bilješke* i rječnik manje poznatih riječi i izraza, u najvećoj mjeri sastavljenim od romanizama i italijanizama.

Upravo „teorijski“ dio romana, koji se jednim dijelom može sagledati i iz naslova poglavlja, nije samo svjedočanstvo autorkine elokventnosti i multidisciplinarnih interesovanja, već i dara da teorijske teme učini integralnim dijelom umjetničkog teksta koji izranja iz fabule ili u nju uvire. Radnja *Life Lift-a* započinje tokom ljeta u redakciji *Montenegro Timesa* u kojoj Ena radi, a potom se locira na užurbane ulice glavnog grada. Efektno dočarnoj životnoj svakodnevici posebno doprinosi opis bračne sobe i čudne nelagode koju osjeća pri ulasku u nju. Filipov kasni dolazak kući i redukovani razgovor koji vodi sa Enom implicira autorkinu duhovito iskazanu misao da je on oženjen čovjek, što na neki način znači i slobodan. Iz prološke granice romana, koja je izvedena ironičnosarkastičnim stilom saznajemo da je Filip zgodan muškarac, uspješan arhitekta koji je studirao u Belom Gradu, a sada sa kolegom Borisom radi u projektnom birou.

Enin muž je u ljubavnoj vezi sa Borisovom ženom, inače njenom najboljom drugaricom Sarom jer su dvije porodice provodile mnogo vremena zajedno, ali to za njega ne predstavlja problem jer smatra da veza sa Sarom ne poništava njegovu ljubav prema Eni. Zadovoljan je statusom oženjenog čovjeka i oca dvoje djece jer Ena i njihov dom predstavljaju njegovu mirnu luku. Jedino što donekle može opravdati Filipa jeste njegova psiha – on je narcisoidan, a samim tim i duboko nesiguran čovjek, koga je otac u djetinjstvu tukao do krvi, a majka mu u svemu ugađala, osoba sa izraženom potrebom da bude voljena, što provjerava na vlastitim pogrešnim ljubavnim izborima.

„Intimne prizore smenjuju oni u poslovnom okruženju, svakodnevna rutina se prepliće sa diskursnom i lingvističkom analizom, promišljanjima o rodnoj ravnopravnosti i jeziku medija, a porodičnim okupljanjima se protivstavljaju prijateljska ženska ćaskanja ili pak ono što je od njih ostalo. Preljub-

nici Filip i Sara se nalaze u Eninom i njegovom stanu češće nego u Sarinom i Borisovom. Ti susreti se odvijaju u radno vreme, dok je Ena u redakciji, a deca u školi, odnosno vrtiću. Vode ljubav u Eninom i Filipovom bračnom krevetu koji potom Filip nevešto namešta dok Sara, sasvim nesvesno, ostavlja iza sebe tragove njihove izdaje i prevare¹⁵, Milica Spremić pažljivo tretira fabulativno-motivski sloj romana iz kojeg lagano izniče priča o moralu i nemoralu, vjernosti i izdaji, povrijeđenosti i grijehu, potrebi da se „zataška“ situacija i istovremeno želi da ljubavnici budu razobličeni. Sve ove polarizovano i kontrastno postavljene dileme, potrebe i sumnje junakinje Ene autorka umjetnički realizuje na logičan, postupan i argumentovan način, istovremeno nas postavljajući i pred onu staru andrićevsku dilemu – *da li je bruka ono što se radi ili ono što se čuje?*

Nakon jednog susreta upućuju se kolima na primorje, kako bi Sara dopremila robu za butik koji uskoro otvara u glavnom gradu i u povratku, savladani strašću, skliznu sa puta, pri čemu se Filip ugruva i razbije naočari. Ena konačno shvata da je Filip laže kada joj na pitanje zašto nosi stare naočari pruža neuobičajeno dug odgovor kako ih je polomio u birou, udarivši glavom o ivicu stola. Od toga trenutka počinje nepovratno udaljavanje supružnika; iz njihove komunikacije nestaje prisnost koju zamjenjuje uljudnost. Filip se sve više odaje detaljima uvjeren da konce svoga dvostrukog života drži u rukama, a Ena se povlači u sebe i tone u duboku tugu koja nedugo zatim dobija i somatske oblike. Počinje opsesivno da čisti stan, pa vrlo brzo na parketu kod uzglavlja bračnog kreveta, otkriva dokaz Filipove izdaje – dugačke vlasi plave kose. Rokovniku u kojem je sačuvala vlasi daje ime *Direktorij delikata* ili *Deliktorijum* – *imenik grijeha*, u koji pohranjuje nove dokaze Filipovog nevjerstva, među kojima Sarin polomljeni nokat i i sedefasto *Versace* dugme.

„Uporedo sa međunarodnim projektom iz oblasti onlajn novinarstva, Agneza Ena ima i privatni projekat iz „sulude semiotike“ – ona prikuplja dokaze muževljevog neverstva i pohranjuje ih u plavu sveščicu, koju naziva *deliktorij*“, o značenju i simbolici brenda u prozi savremenih spisateljica piše Vladislava Gordić-Petković. „U pitanju je blend, slivenica, kako to sama terminološki precizno određuje, od reči koje čine frazu *Directory of Delicts*, imenik greha... Jedan od detalja u njenom deliktorijumu je i na podu kupatila nađeno dugme s nazivom *Versace* utisnutim oko oboda, i ona će u butiku dobre prijateljice otkriti identično na košulji koja joj se dopala. „Punašno plavkasto dugmence potpuno ju je poremetilo. (...) Dugme u njenoj kući, i isto takvo u Sarinoj radnji. (...) Ima takvih košulja svugdje u gradu. Bilo koja žena mogla

¹⁵ Milica Spremić, *Roman o Eni*, „Riječ“, časopis za nauku o jeziku i književnosti, Filozofski fakultet, Nikšić, 2013, str. 268.

je da izgubi to dugme u njenom kupatilu. Bilo koja, samo ne Sara“. Semantika brendova u ovom slučaju izaziva krizu i zabunu: brend je mnoštvo, ali u ovom slučaju junakinja prepoznaje da je on dovodi do jedinstvenog otkrića. Razmišljajući o „zlom podstanaru duše“ – ljubomori, Agneza Ena jasno zna da se ne radi o opsesivnoj posesivnosti nego o osećanju nepravde, proisteklom iz osvedočenja da zajedništvo za nju i njenog supruga nema isto značenje¹⁶. Da li je postajanje ženom zapravo udovoljavanje muškim fantazmama o ženskoj poželjnosti i poslušnosti takođe je jedno od pitanja koje pokreće iščitavanje ovog romana.

Baka Anđelija, koja je čitavog života trpjela ne samo muževljevo nevjerstvo nego i surovo fizičko zlostavljanje, unuci kaže da se ne sjekira i da su muški takvi – prospu supu, ali meso donesu kući. U Boki, na proslavi rođendana druge Enine bake, očeve majke, kada se njoj požali da je muž vara, dobija savjet da prevari i ona njega. Odbacivši savjet bake Anđelije o trpljenju u braku i onaj bake Filomene o vraćanju milo za drago, Ena je odabrala da se, umjesto zatezanja ili prividnog liftinga života, suoči sa njim, da se vrati sa samog ruba egzistencijalnog ponora, osjetivši veliku bol, ali i samopoštovanje. Ona nema snage za razgovor o preljubi ni nakon pronađenog dokaza, a Filip je začuđen što su se posvađali oko novca i zastrašen spoznajom da bi i Ena mogla da ima nekog osim njega. Već je rečeno da ovo ostvarenje predstavlja zbirku malih eseja posvećenih položaju žene u okvirima patrijarhalnog društva i razlozima nestajanja bračne ljubavi:

„Brak sa inicijalnom greškom – u početku oboje borave na Veneri, a završavaju na Marsu, s kojeg najčešće padaju“, autorka nagovještava događaje koji stvaraju kovitlac u kome će biti konačno razorena Enina i Filipova porodica. „Stabilan brak takođe započinje na Veneri, ali završava na Zemlji. Žuljevitoj, posnoj, tvrdoj, ali postojanoj. Sud kao smetlište brakova. Tu su stigli oni koji su se voljeli, pa su na to zaboravili. Jedna zvjezdana ljubav koja je zgasla. Jedna ljubav s perspektivom gdje su se prave presjekle do beskraj. Došli su na gubilište velike ljubavi jer nisu imali onu drugu – ljubav za svaki dan. Mene ne interesuje da budem udata, mene interesuje da budem srećna, pomisli Agneza Ena. A onda pomisli kako to nije tačno. Ona želi da bude srećna i udata. Srećno udata. Kao što je bila. Za nju je brak bio institucionalizovana emocija. Za Filipa samo institucija. Od njih dvoje on se mnogo žešće borio za brak, a ona se grčevito borila za ljubav“¹⁷.

¹⁶ Vladislava Gordić, *Jezičke inovacije u savremenoj srpskoj prozi: semantički potencijal imena i brendova*, u: *Primenjena lingvistika*, br. 16, Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filološki fakultet u Beogradu, Filološki fakultet u Novom Sadu, Beograd – Novi Sad, 2015, str. 189.

¹⁷ Slavica Perović, *Life lift* (poglavlje: *Panljubavni teret i transljubavni poduhvat*), Nova

Filipov pokušaj da se ponovo zbliže završava se flijaskom, kao i Enin da sa kolegom iz redakcije prevari muža. Jedan od najuspjelijih prizora u romanu jeste onaj u kojem nakon dugog vremena Filip u hotelskoj sobi priprema da vodi ljubav sa svojom ženom i u trenutku kad mu se budi želja – na njenom uzanom struku zapaža zlatni lančić sa slončićem, dar koji je poklonio svojoj ljubavnici, a njenoj najboljoj drugarici Sari. Nakon ovog neuspjelog pokušaja zbližavanja koje povlači niz novih razočarenja i cio lanac izdaje, Ena stiže u Beli Grad, kod „doktora za dušu“, prije nego što je bilo kasno, potvrdno mu odgovarajući na pitanje da želi da izađe iz tame u kojoj se nalazi. U trenutku kad njen muž pred psihijatrom konstatuje da mu je žena „pukla“, pokušavajući da joj pomogne da u tašni pronade papirne maramice, zapravo nailazi na *corpus delicti* vlastite preljube:

„Ustane i zaroni rukom u tu živu tajnu ženinog bića u potrazi za nečim što će ublažiti ovu blamažu. Lijevo, desno – nema. Napipa nešto što krete za njegovom rukom kada je već htio da odustane. Nisu bile maramice. To nešto se, sred notesa, novčanika, pudrijere, ključeva, bilježnice, osvježavajućih bombona, nalivepera u kožnoj futroli, mobilnog telefona, avionske karte i nekih rasutih škrobotina koje su izazvale, raspući i rastvori, tu pred njim, na ivici velike kožne torbe. Od te gužve izlizani lastiš, dvaput nategnut preko korica trbušastog notesa, puče tankim cijukom i odskoči na pod u ugao ordinacije. Filip ga je pratio pogledom. Tamo, na podu, ličio je na glistu. Pri potrazi za maramicom kojom će obrisati suznu posljedicu grijeha, u svoj svojoj raskoši ukaza se pred Filipom grijeh sam. Raskošan kao raskošni plod jeseni. Dozreli grijeh. Kao otkočena harmonika razvukao se onaj Deliktorij u svom svom bogatstvu koje je čuvao. *Deja vu* koji to nije bio. Pred njim su kao u kaledioskopu zatreperile Sarine zlatne vlasi, koje je sigurno on u naletu strasti sa tjemena počupao, zablistalo je malo *versace* dugme, koje je u hitnji otrgnuto sa Sarine košulje dok ih je prijateljski dovratak nestrpljivo čekao, puderasta mrlja na njegovoj prugastoj košulji zadobijena u žurnom i neodložnom zagrljaju bila je iskinuta kao medaljon i zalijepljena na stranicu u sredini“.¹⁸

Roman *Life Lift* čita se u dahu upravo zato što je napisan tzv. tehnikom spisateljskog kadriranja, što ga čini podesnim za ekranizovanje, odnosno pisanje scenarija po njegovom sižeu. Mogli bi ga nazvati ultrazvukom ženske duše koji pokazuje najfinije nijanse čitavog spektra emocija – od ljubavi, uznemirenosti, nesigurnosti, do povrijeđenosti, nevjerice i straha. Između stavova svoje dvije bake, Ena bira treći put – da osjeti koliko vrijedi kada dobija nagradu za pjesmu koju je Endruu Beriju poslala uz izvinjenje što nije u stanju

knjiga, Podgorica, 2012, str. 234–235.

¹⁸ Slavica Perović, *Life lift* (poglavlje: *Doktor, pukla je*), Nova knjiga, Podgorica, 2012, str. 322–323.

da dovrši rad na započetom projektu i kada otvori zidni plakar u spavaćoj sobi i u njemu ugleda samo svoju odjeću.

Roman Slavice Perović *Life lift* ne donosi gotova uputstva o umijeću ljubavi. Ona pokazuje kako ljubav nije osjećanje kojem svako može lako da se prepusti, bez obzira na dostignuti stepen zrelosti, nastojeći da uvjeri čitaoca kako su sva njegova nastojanja osuđena na propast ukoliko ne pokuša da razvije cjelokupnu svoju ličnost. Zadovoljstvo u ljubavi ne postiže se bez sposobnosti da se voli svoj bližnji, bez istinske hrabrosti i povjerenja u sopstvene potencijale duha. Poruka ovog ostvarenja predstavlja pobunu protiv kulta odgoja infantilnih muškaraca, vječitih pubertetlija koji se traže (ako se ikada i nađu) sve do zrelih godina, a kojima se sve toleriše i prihvata pod „izlizanom“ krilaticom – *pa on je muško*. Na takav način posmatran, *Life lift* prerasta vršnu sociološku studiju, u okviru koje se preispituju obrasci ponašanja koji se i danas nameću kao prihvatljivi, a koji se kose sa jednom od osnovnih biblijskih moralnih normi – *ne čini drugima ono što ne bi želio neko tebi da učini*.

U epilogu djela eksponirane su pjesme *Ugly Duckling* (*Ružno pače*) i *On the Basis of Total Loss* (*Na temeljima gubitka svega*) od kojih ćemo citirati stihove posljednje, s obzirom da se u velikoj mjeri podudaraju sa motivima i atmosferom romana:

I

„Nije mi dobro / Loše mi je / Nisam zdrava / Ja sam bolesna /
Svakog se jutro osećam gadno / Svaki dan donosi nova izdajstva /
S mukom prebolim svaku noć. / Samo bi ljubav donela lek.

II

Metež u glavi, / U očima suze, / Bol u grudima, / Taj teški mehur koji bi da
prsne /
I da izbljuje proključalu lavu / Moje patnje. /
Da pogledam krišom / I vidim kako me vide / Pa da skrijem oči kao da se ništa
/ Nije desilo.

III

U meni ista želja / Da glava prsne / I pusti otrov da isteče. /
Da isteram sve nemani, naročito onu zelenooku, /
Da učinim da nestanu, / Da očistim misli, / Da pročistim osećanja, /
Da mozak operem od svih / Neželjenih, /
Od stvorenja što me progone, / Što mi mute razmišljanja / I zagađuju um, /
Da pustim da uđe svež vazduh. / I mir, / I mir...

IV

Pa da ponovo zaklopim lobanju / Posle operativnog uklanjanja /
Svekolikog zla / I taloga svakodnevice. /

A nakon toga, / Da pokušam da otvorim oči pred tim istim /
Užasnim svetom, punim opasnosti koje /
Prete mojoj duši / I mome telu /
Ovog puta sa izvesnim izgledima / Da se kroz sve to probijem /
Te da potom / Smirena zaspim / I sebe vratim sebi.

V

Hoću li se probuditi u spokojstvu? / Gde mi je nestao mir? /
Da li će mi se ikad vratiti, / Ili će me / Mučiti / Zauvek /
I proganjati / Nečije tuđe iskre / U očima? /
Da li će ikad više na nečijim usnama zaigrati /
Osmeh kad se pojavim?
Doktore, čujte / Ako ovo nije ludilo, /
Onda je teška lišenost ljubavi¹⁹.

Roman Slavice Perović *Lajf lift* je čitan, ali ne u onolikoj mjeri koliko je to svojim kvalitetom zaslužio. Prije svega, trebalo je sakupiti hrabrosti i otvoreno se suočiti sa hipokrizijom društva u kome živimo, opterećenog brendovima i imidžom, a u suštini duboko potresenim krizom morala i erozijom pravih vrijednosti – drugarstva, čovjekoljublja, stida, odsustvom „laktaroškog“ stava, shvatanja da ljubav ne podrazumijeva sebičnost, već žrtvu. Očigledno je da autorka modele primitivnog plemenskog društva po kojima funkcioniše naš društveni sistem u velikoj mjeri poznaje do srži, čim ih je podvrgla toliko oštroj kritici, što je posebno upadljivo u epiloškom segmentu romana (kada se Filip razvodi, pri tom shvatajući da će Sara ostati u braku sa Borisom, a da nosi njegovo dijete). Za svakog ko se profesionalnije bavi književnošću i lingvistikom, odnosno ko za njih posjeduje izoštren osjećaj – ovo djelo će predstavljati pravu literarnu poslasticu.

„Upravo u univerzalnosti značenja i širokim mogućnostima čitalačke identifikacije s likovima – ogleda se jedna od važnih vrlina proznog prvenca Slavice Perović. Kao i u činjenici da naraciju, u ulozi snažne protivteže duhovnoj pustoši koja razara glavne junake, od početka do kraja obeležavaju i nenametljiva erudicija i suptilna ironija, iz koje umesto ciničnog beznađa, proističe humano verovanje da ne postoji stranputica s koje nije moguć povratak – čak ni onda kada stranputicom korača čitav ljudski rod. Roman *Life lift* jedan je od ubedljivih dokaza da pravi put postoji: treba ga tražiti u umetnosti, lepoti i emocijama – a sve to ova knjiga svome čitaocu nudi u istinskom izobilju“.²⁰

¹⁹ Slavica Perović, *Life lift* (Bilješke), Nova knjiga, Podgorica, 2012, str. 349–351.

²⁰ Zoran Paunović, iz recenzije na roman Slavice Perović: *Life lift*, Nova knjiga, Podgorica, 2012.

Paradoksalno da je moguće da je nešto slabijoj recepciji romana dopri-
nio upravo jezik kojim je on pisan, koji je intelektualan i vispren, ali posjeduje
mnoštvo prilično kompleksnih termina, koji ga čine manje shvatljivim na svom
primarnom nivou od većine „lakah“ štiva i romančića popularnih književnica
kakvi se na trafikama prodaju u visokim tiražima. Sa druge strane, neophodno
je istaći da ovo ostvarenje nije ni namijenjeno „običnoj“ čitalačkoj publici,
niti je autorka u krajnjem slučaju „ciljala“ na prosječnu ženu koja sebi želi da
prekrati vrijeme, da ga ispuni utješnim sadržajem kako nije ona jedina kojoj se
„takve stvari“ dešavaju, te da je u pitanju univerzalna „ženska“ priča. *Laif lift*
je kompleksan roman koji traži iskusnog i pripremljenog čitaoca koji je spre-
man da se rva sa njim, kako se uostalom svi mi rvamo i sa životom samim.

Takođe, autorki se može predložiti i varijanta da pripremi treće izda-
nje romana tako što će sama simplifikovati stručnije i kompleksnije termine
jer je upadljivo da je roman nastao iz pera osobe koja se bavi lingvistikom i
teorijom književnosti, čime bi ga pojednostavila i približila široj čitaljskoj
publici. Ovakav proces bio bi nalik slično finom pilingu koji skida samo po-
vršinski sloj kože, ostavljajući lice još ljepšim i sjajnijim. Naravno, ako to
radi neko ko nema vrlo pažljiv odnos prema tekstu – a to mora biti sam pisac
ili redaktor koji je visokokvalifikovan – može se dogoditi da se taj „piling“
ne izvede dobro i napravi upalni proces, da čitav rukopis pokvari i uništi mu
autentičnost. Zato se mora raditi vrlo pažljivo i redukovano – da roman osta-
ne isti, a samo blago rasterećen, čime će ova proza moći bolje da „diše“ i da
komunicira sa čitaocem. Na piscu je naravno da odluči – roman je kvalitetno
napisan i takvu „intervenciju“ nije neophodno vršiti, ali uputno je da takvu
„lingvističku zamku“, koja može predstavljati „mač sa dvije oštrice“ nastoji
da izbjegne u drugom romanu. Ovako, *Life lift* još uvijek sebi traži put, ali i
nepogrješivo stiže do one čitalačke publike koja umije da ga razumije i cijeni
na odgovarajući način.

„Pitala sam se, moram priznati, čitajući knjigu u avionu Montenegro
airlines-a zimus, sve ježeći se od zadovoljstva i ljuta što prekidam čitanje
zbog onih silnih ritualnih aerodromskih procedura, žureći da stignem kući i
nastavim sa čitanjem – pitala sam se, dakle, da li će jezik u jeziku na isti način
rezonirati u nekom drugom čitaocu, onom intuitivnom, koji nema i ne mora da
ima znanja o jeziku i njegovim moćima. Da li će ga uplašiti? Da ne dužim...
odgovor mi je stigao brzo. Moja osamdesetpetogodišnja majka, strastveni a
kritični čitalac, rekla mi je kako se prvo prepala od toga šta najavljuju naslovi
teškoga zvuka kao što je 'Laganje i Grajsova maksima kvantiteta', da je rešila
da stavi rečnik nadomak ruke dok čita. Zvala me je za tri dana i rekla: 'Proči-

tala sam, nije mi trebao rečnik ... Za ovu knjigu – kapa dole!“²¹, na promociji romana *Lajf lift* u Beogradu istakla je Ivana Trbojević-Milošević, napominjući da je sve u njemu povezano kroz tkivo jezika, tako da djelo po svojoj strukturi ima model atoma, sa jezgrom i orbitalama po kojima se raspoređuju energije govornih činova kao elektrona.

Roman *Lajf lift* pun je simbola, koje poput Rubikove kocke otvaraju čitav niz potencijalnih poruka djela. U samom imenu glavne junakinje Agneze Ene skrivena je suština pripovijesti jer ono sa jedne strane upućuje na saznanje (grč. *gnosa* – znanje), a s druge – na sumnju u mogućnost spoznaje svijeta, s obzirom da svaki prefiks *a* u grčkom jeziku upućuje na nemanje određenog svojstva. I odista, pažljivi čitalac će lako uočiti da se ona nalazi u stalnom raskoraku između života i smrti, ljubavi i mržnje, jave i sna, vjere i sumnje. I pored toga što je njena borba spora i teška, Agneza Ena jeste borac protiv stega tradicije, predrasuda, straha od samoće i uljuljivanja u osrednjost. Čin pisanja ove knjige upravo je javno otkrivanje skrivene snage autorke.

„Postoje različite i nepodnošljive lakoće“, svoje mišljenje o ovom romanu izrazio je Vanja Kovačević, „lakoća postojanja, lakoća umiranja, lakoća življenja i čini se ona najrjeđa i najteža – lakoća pisanja koja izaziva ushićenje kada je prepoznate kod iskusnih pisaca. Ali kada je prepoznate kod autora koji su napisali tek svoj prvi roman, onda izaziva čuđenje i izuzetno poštovanje. A baš takvu lakoću nudi nam Slavica Perović, autorka već odavno afirmisana u naučnim (lingvističkim) krugovima koja je sa svojim prvim proznim djelom itekako skrenula pažnju književnokritičke i naravno – čitalačke javnosti. Sigurnom rukom vještog autora Perovićeva ispisuje savremenu priču (tragediju, kakva je moguća danas) ne otkrivajući nijednim pasusom da se radi o književnom prvijencu. U romanu *Life lift* već na prvim stranicama Perovićeva nam više nego jasno saopštava (ako baš hoćemo – baca u lice) jedan od osnovnih postulata svake umjetnosti – da je umjetnost, makar potencijalno – mjesto uvećanja intenziteta emocija gledalaca (slušalaca, čitalaca), pa je zbog toga najbolja umjetnost – *uzbudljiva* umjetnost“.²²

Slavica Perović u svom romanu razvija model koji se više bazira na analizi ženskog iskustva, nego na njegovom prilagođavanju konvencijama muške populacije. Ona je na tragu onoga što je prije tri decenije Ileana Šovloter nazvala „ginokritikom“, koja se zasniva na autentičnom iskustvu žene koje može dati vrijedan doprinos raznim sferama kulture, od etnografije i istoriografije do psihologije i antropologije. Možda bi u ovom kontekstu najisprav-

²¹ Ivana Trbojević-Milošević, *O kroćenju jezika, Zapis o romanu Slavice Perović*, „Vijesti“ (dodatak za kulturu *Ars*), 11. 5. 2016.

²² Vanja Kovačević, *Pripovest o unutrašnjim granicama*, „Medijski dijalozi“, No. 17, Beograd, 2013, str. 901–902.

nije bilo parafrazirati misao same autorke – *Life Lift* je roman o stavu. To je dovoljno feministički. Treba ga imati i treba ga saopštiti.

Literatura:

Primarna:

- Perović, Slavica, *Life lift*, Nova knjiga, Podgorica, 2012.

Sekundarna:

- Bobičić, Nađa, *I bogati plaću*, „Politika“ (dodatak: *Kultura, umetnost, nauka*), Beograd, LX, br. 34, subota, 3. 12. 2016.
- Forster, M. Edgar, *Vidovi romana*, u knjizi *Moderna teorija romana* (priredio Milivoj Solar), Nolit, Beograd, 1979.
- From, Erih, *Umeće ljubavi*, Vulkan, Beograd, 1999.
- Garonja Radovanac, Slavica, *Žena u srpskoj književnosti*, Dnevnik, Novi Sad, 2010.
- Hlebec, Boris, *Englesko-srpski i srpsko-engleski rečnik slenga*, Službeni glasnik – Beogradska knjiga, Beograd, 2011.
- Gordić Petković, Vladislava, *Jezičke inovacije u savremenoj srpskoj prozi: semantički potencijal imena i brendova*, u: *Primenjena lingvistika*, br. 16, Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filološki fakultet u Beogradu, Filološki fakultet u Novom Sadu, Beograd – Novi Sad, 2015.
- Jung, Karl Gustav, *Moderni čovek u potrazi za dušom* (preveo S. Janković), Nolit, Beograd, 1970.
- Komnenić, Milan, *Eros i iskustvo krajnosti*, u knjizi: *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982.
- Kovačević, Vanja, *Slavica Perović – „Lajf lift“, Pripovest o unutrašnjim granicama*, „Medijski dijalozi“, No. 17, 2013.
- Markovski, Mihael Pavel, Bužinjska Ana, *Savremene teorije XX veka* (prevela Ivana Đokić-Saunderson), Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Nauman, Manfred, *Književnost i problem njene recepcije*, u knjizi: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (priredila Dušanka Maricki), Beograd, 1978.
- Paunović, Zoran, iz recenzije na roman Slavice Perović: *Life lift*, Nova knjiga, Podgorica, 2012.
- Racković, Nikola, *Leksikon crnogorske kulture*, Društvo za očuvanje crnogorske kulturne baštine, Podgorica, 2009.
- Radulović, Isidora, *Sve tajne Mont (Prozni prvijenac lingvistkinje Slavice Perović – priča je o današnjoj Crnoj Gori)*, „Dnevne novine“, rubrika „Kultura“, petak, 23. 11. 2012.

- Spremić, Milica, *Roman o Eni*, „Riječ“, časopis za nauku o jeziku i književnosti, Filozofski fakultet, Nikšić, 2013.
- Trbojević Milošević, Ivana, *O kroćenju jezika, Zapis o romanu Slavice Perović*, „Vijesti“ (dodatak za kulturu *Ars*), 11. 5. 2016.
- Vojinović, Sanja, *Problem „ženskog pisma“ u južnoslovenskim književnostima (devedesete godine XX vijeka)*, časopis ARS, br. 5–6, 2010.
- Zerafa, Mišel, *Erotika, odnosno estetika*, u knjizi: *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982.

Sofija KALEZIĆ

SLAVICA PEROVIĆ'S *LIFE LIFT*: A STORY ABOUT ALL OF US

The issue of women's emancipation in patriarchal societies has long been at the heart of discourse analysis. This theme sets the tone for *Life Lift*, a debut novel by Slavica Perović, a linguistics professor. Perović's academic background had a profound influence on the linguistic and stylistic features of her novel, its composition and the writer's reasoning. However, the novel's dense and contemplative language simultaneously poses an obstacle for general readers, mostly without a literary theory or linguistic background. Although it explores male adultery and female ineptitude to respond to it, *Life Lift* is not an easy read, but rather a tour de force which encourages us to re-evaluate ourselves, our moral values and ethical norms. Perović deciphers common misunderstandings between men and women, exploring the search for identity through language.

Key words: *Piedmont, Montenegro, White City, love, adultery, friendship, marriage, maternity*